Baski keel

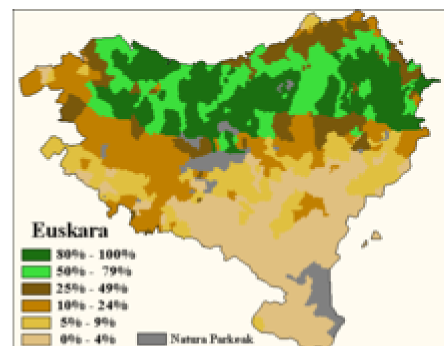

See artikkel vajab toimetamist. *(November 2008)*
Palun aita artiklit toimetada (https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Baski_keel&action=edit). (Kuidas ja millal see märkus eemaldada?)

Baski keel (*euskara*) on peamiselt Baskimaal kõneldav keel, mis moodustab omaette keelkonna.

baski keel (euskara)	
Kõneldakse	Hispaanias, Prantsusmaal
Piirkonnad	Baskimaa
Kokku kõnelejaid	660 000 (emakeelena)
Keelesugulus	isolaat
Ametlik staatus	
Ametlik keel	Hispaania
Keelekoodid	
ISO 639-1	eu
ISO 639-2	baq

Sisukord

Baski keele oskajate levik Baski autonoomse piirkonna, Navarra (2001) ja Põhja-Baskimaa (2006) omavalitsuste elanike hulgas protsentides

Staatus ja kõnelejad

Baski keelt kõnelevad peamiselt baskid.

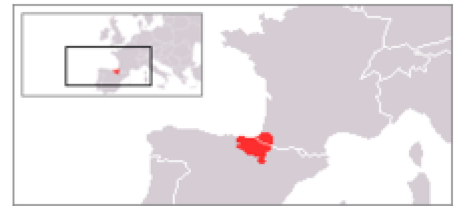
Baski autonoomses piirkonnas Hispaanias on ta kõrvuti hispaania keelega ametlikuks keeleks. Baski keel on osaliselt säilinud ka Navarra provintsis Iruñea linnast põhja pool. Prantsusmaal Pyrénées-Atlantiques'i departemangus Bayonne'i linnast lõuna pool on ta kõrvuti prantsuse keelega käibel kõnekeelena.

Baskimaalt väljarändajate järeltulijad (ränne toimus 17.–19. sajandil) räägivad baski keelt peamiselt Argentinas, Brasiilias, Ameerika Ühendriikides (peamiselt Californias, Idahos ja Nevadas) ja Kanadas.

Kõnelejate koguarv on 600 000–700 000 (Hispaanias – 450 000, Prantsusmaal – 70 000, Ameerikas – 80 000). Enamik kõnelejaid on kakskeelsed.

Keskajal oli baski keele leviala Euroopas laiem kui praegu. Baski keel on taganenud peamiselt hispaania ja katalaani keele ees.

Kiri

Baskimaa asend Hispaanias ja Prantsusmaal

Veel 20. sajandi algul oli kasutusel paljude diakriitiliste märkidega ortograafia. Aastal 1964 võeti kasutusele uus ortograafia, kus on ainult üks diakriitiline märk ühe hääliku märkimiseks. Osa häälikuid märgitakse kahe tähe ühendiga.

Foneetika ja hääldus

Kõlapilt meenutab hispaania keelt, sest baski keel on hispaania keele hääldust mõjutanud. Täishäälikute süsteem on peaaegu sama, kaashäälikutest on lähedased põrisev *r* ning peenendatud *l* ja *n*. Peenendus (palatalisatsioon) on baski keeles palju rohkem levinud. Sarnane hispaania keelega on ka heliliste sulghäälikute teisenemine sõna sees.

Hääldustabel:

- dd – peenendatud (palataliseeritud) d;
- j – olenevalt murdest j, dž, või h;
- ll – peenendatud (palataliseeritud) l;
- ñ – peenendatud (palataliseeritud) n;
- s – olenevalt murdest kas s või š sarnane häälik;
- tt – peenendatud (palataliseeritud) t;
- x – š;
- z – s.

Murded

Baski keele murded

Hoolimata väikesest levialast on baski keelel palju murdeid. Eristatakse 6[1] või 9[2] murret, millel omakorda on palju murrakuid[3].

Hääldus on murdeti erinev, kuid erinevused pole siiski väga suured.

Päritolu

Baski keelt peetakse jäänukiks kunagi Lääne-Euroopas levinud keelkonnast. Ta ei sarnane ühegi oma naaberkeelega. Baski keelt on siiski seostatud nii kaukaasia (eriti kartveli) keeltega (mõned silmatorkavad grammatilised iseärasused on baski keelel ühised gruusia keelega) kui ka berberi keeltega.

Grammatika

Üks baski keele eripära võrreldes teiste Euroopa keeltega on ergatiivne lausekonstruktsioon: kui öeldiseks on sihiline tegusõna, siis on alus ergatiivses käändes (käändelõpp *-k*), sihitis aga ilma käändelõputa absolutiivses käändes. Kui öeldiseks on sihitu tegusõna, on ka alus absolutiivis.

Käändelõpud ei lisandu üksikutele sõnadele, vaid tervetele fraasidele. Käändeid on 13 või 15 ja käändelõppe on raske eristada arvukatest sufiksitest. Tegusõnade vormide süsteem on keeruline, sest neile võivad lisanduda nelja tüüpi isikutunnused (tegusõna ühildub aluse, kaudsihitise ja sihitisega isikus ja arvus ning

tunnus märgib ka isikut, kellega räägitakse). Adressaadi isikutunnustel on ainsana baski keele grammatikas sooerinevus. Legendi järgi ei olevat isegi Kurat suutnud baski keele tegusõnavorme ära õppida. Tegusõna vormide arv ulatub tuhandetesse. Tõsi küll, enamiku tegusõnade puhul kasutatakse vormide moodustamiseks abitegusõnu.

Sõnatuletus sufiksite abil ja sõnade liitmine on väga arenenud.

Sõnavara

Baski keeles on palju ladina, hispaania ja prantsuse laene, samuti mõned keldi ja araabia laenud. Baski keelest on laenatud näiteks hispaania sõnad *izquierdo* "vasak" ja *chatarra* "vanaraud, koli" ning võib-olla prantsuse sõna *bizarre* "veider, pentsik" (baski *bizar* "habe"; siit ka eesti *bisarne*).

Sõnavara on väga rikas. Baski keelele on omane ka rikkalik onomatopöa.

Ajalugu

Vanimad jäljed baski keelest on esimestest sajanditest pKr pärinevatel Akvitaania (Gallia osa, Gaskoonia) ladina kirjas raidkirjadel säilinud inimeste, jumaluste ja hõimude nimed, näiteks "Andere" ("naine"), "Nescato" (*neskato* "neiu"), "Cison" (*gizon* "mees"), ning samuti mõned omadussõnad ja sufiksid. Seda keelt nimetatakse akvitaania keeleks.

Kaks baskikeelset sõna leidub aastast 950 pärinevas ladinakeelses käsikirjas. Esimesed baskikeelsed tekstid (eri murretes) pärinevad 15. sajandist, esimene trükitud raamat (luulekogu) ilmus 1545.

Alates 1960. aastatest on välja arendatud ühtne baski kirjakeel *Euskara batua*, mis põhineb peamiselt *Gipuzkoa* ja *Lapurdia* murretel.

20. sajandil on baski keel jäänud oma levialal vähemuskeeleks. Franco valitsusajal oli baski keele kasutamine karistatav, kuid viimastel aastakümnetel on keel Hispaanias oma positsiooni tugevdanud. Piirkondades, kus koolis õpitakse baski keelt, kasvab keeleoskus noorte seas ja ka paljud täiskasvanud õpivad keele ära. Maal on baski keel eriti elujõuline. Baskikeelset kirjandust on ilmunud tohutult, ilmub palju nädalalehti. Kuni 20. veebruarini 2003 ilmus ka üleni baskikeelne päevaleht *Euskalduon egunkaria*, kuid võimud sulgesid selle. Raadiojaamu on arvukalt ja töötab ka üks telekanal. Baskimaa ülikoolis on (küll mitte ainsa) õppekeelena tarvitusel baski keel.

Vaata ka

- Baski kirjandus

Viited

1. Pagola, RM. *Euskalkiz Euskalki*. Baski valitsus, 1984
2. Larry Trask. *The History of Basque*. Routledge, 1997. ISBN 0-415-13116-2
3. L. Michelena, L. *Diccionario General Vasco - Orotariko Euskal Hiztegia VII*. Euskaltzandia, 1992

- Joxe Azurmendi: *Die Bedeutung der Sprache in Renaissance und Reformation und die Entstehung der baskischen Literatur im religiösen und politischen Konfliktgebiet zwischen Spanien und Frankreich.* In: Wolfgang W. Moelleken, Peter J. Weber (Hrsg.): *Neue Forschungsarbeiten zur Kontaktlinguistik.* Dümmler, Bonn 1997. ISBN 978-3-537-86419-2

Välislingid

- Baski-eesti sõnastik (http://lepo.it.da.ut.ee/~svenerik/baski.html)
- Paul Ariste protoeuroopa keeltest (http://www.miksike.ee/lisa/5klass/5eestim/mida1.htm)
- Ago Künnap baski keele esiajaloost (http://kodu.ut.ee/~kunnap/fennougristika_alused.html)
- Baskikeelne Vikipeedia (https://eu.wikipedia.org/)
- Helen Koks, Reeli Torn-Leesik "Baski keele kursus Tartu Ülikoolis" (http://www.eki.ee/keeljakirjandus/KoksTorn.pdf) Keel ja Kirjandus 1-2, 2008 (PDF)